

ВІТАЄМО!

Олександр Скрипнюк,

*доктор юридичних наук, професор,
академік НАПрН України,
заслужений юрист України,
заступник директора з наукової роботи
Інституту держави і права
імені В. М. Корецького
Національної академії наук України*

УДК 341.29:001.89 (477)

До 100 – річчя створення НАН України

Міжнародне наукове та міжнародно-технічне співробітництво НАН України: правові та організаційні аспекти

В 2018 році минає сто років заснування Національної академії наук України. Сьогодні НАН України є однією з найпотужніших наукових установ визнаних світовою спільнотою. Її вклад в світову науку є незаперечним. Академія представляє нашу країну у близько 40 міжнародних організаціях і підтримує наукові зв'язки з науковими установами понад 50 державами світу.

Міжнародному науковому та міжнародно-технічному співробітництву НАН України, аналізу його правових та організаційних засад були присвячені аналітичні дослідження Б. Є. Патона, А. Г. Загороднього, Ю. С. Шемшученка, В. П. Нагребельного, В. І. Олещенка та ін. Значним чином ця проблема набула висвітлення в монографії «Правовий статус Національної академії наук України: історія та сучасність» підготовленої науковцями Інститу-

ту держави і права ім. В. М. Корецького НАН України та виданій в 2013 р. до 95-річчя створення НАН України.

Висвітлення правових та організаційних засад участі НАН України у міжнародному науковому та міжнародному науково-технічному співробітництві на сучасному етапі з врахуванням того, що за останні роки кардинально оновилося національне законодавство про науку.

Загальні правові засади міжнародної співпраці Національної академії наук України визначені, насамперед, нормами Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність». Як відзначають авторитетні представники академічного середовища, важливою особливістю цього Закону є його орієнтація на використання світових і європейських форм організації науки, фінансування наукової сфери та оціню-

вання ефективності наукової діяльності установ. Закон значною мірою забезпечує необхідні умови для інтегрування України в європейський дослідницький простір і передбачає активну участь українських науковців у виконанні міжнародних проєктів і програм [1, с. 24].

Відповідно до ст. 66 вказаного Закону держава створює необхідні правові та економічні умови для здійснення суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності вільних та рівноправних відносин з науковими та науково-технічними організаціями, іноземними юридичними особами, міжнародними науковими організаціями, іноземними та міжнародними науковими товариствами та об'єднаннями, якщо ці відносини не суперечать законодавству України [2, с. 25-29].

Частиною другою ст. 66 зазначеного Закону визначено форми міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва, серед яких: 1) проведення спільних наукових досліджень, технічних і технологічних розробок на основі кооперації, спільних науково-технічних програм; 2) проведення досліджень та розробок за спільними координаційними угодами; 3) виконання робіт, передбачених угодою, однією із сторін якої є організація іноземної держави або міжнародна організація; 4) проведення спільних досліджень та розробок з міжнародними колективами спеціалістів, міжнародними інститутами та спільними підприємствами, використання права власності на науковий та науково-технічний (прикладний) результат на основі договорів між суб'єктами наукової і науково-технічної діяльності; 5) взаємний обмін науковою та науково-технічною інформацією, використання об'єднаних міжнародних інформаційних фондів, банків даних; 6) проведення міжнародних конференцій, конгресів, симпозіумів; 7) взаємний обмін науковими, науково-технічними та науково-

педагогічними кадрами, студентами і аспірантами, а також спільної підготовки спеціалістів; 8) участь у міжнародних наукових програмах, зокрема в рамкових програмах Європейського Союзу з досліджень та інновацій.

Суб'єкти наукової і науково-технічної діяльності можуть брати участь у виконанні міжнародних науково-технічних програм і проєктів та укладати угоди з іноземними організаціями і юридичними особами, брати участь у діяльності іноземних та міжнародних наукових товариств, асоціацій і союзів на правах їх членів, укладати контракти з іноземними організаціями та юридичними особами, брати участь у міжнародних симпозіумах та інших заходах відповідно до законодавства України.

Зважаючи на те, що Закон України «Про наукову і науково-технічну діяльність» створює умови для інтеграції вітчизняної науки у Європейський простір, окрема частина норм щодо міжнародного наукового співробітництва стосується визначення саме такого вектору державної політики у сфері науки. Відповідно до положень частини 4 ст. 66 Закону держава забезпечує інтеграцію національного дослідницького простору до Європейського дослідницького простору шляхом реалізації його пріоритетів, зокрема: 1) підвищення ефективності національної дослідницької системи; 2) оптимізації міжнародної співпраці задля вирішення глобальних викликів, що стоять перед людством; 3) забезпечення участі у рамкових та спільних міжнародних програмах Європейського Союзу; 4) узгодження стратегії створення державних дослідницьких інфраструктур з дорожньою картою Європейських дослідницьких інфраструктур; 5) створення сприятливих умов для мобільності вчених; 6) забезпечення гендерної рівності; 7) повноцінного обміну, передачі та доступу до наукових знань.

Частиною п'ятою ст. 66 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» передбачена вимога щодо державної реєстрації міжнародних програм, проектів та грантів, яка здійснюється відповідно до Порядку реєстрації міжнародних науково-технічних програм і проектів, що виконуються в рамках міжнародного науково-технічного співробітництва українськими вченими, а також грантів, що надаються в рамках такого співробітництва [3]. За умови такої реєстрації наукові міжнародні проекти, програми чи гранди звільняються від існуючих в Україні валютних обмежень, зокрема щодо обов'язкового продажу надходжень в іноземній валюті на міжбанківському ринку.

Окрім загальних норм Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність» щодо умов міжнародного наукового і науково-технічного співробітництва, законодавчі засади міжнародної співпраці НАН України закріплено у ст. 17 Закону, яка присвячена безпосередньо правовому статусу наукової установи. При визначенні самоврядного статусу Національної академії наук України передбачено, що самоврядність наукової організації в тому числі полягає у можливості самостійного здійснення міжнародних зв'язків у частині, що не суперечить положенням Закону «Про наукову і науково-технічну діяльність». Відповідно до пункту 2 частини 4 ст. 17 Закону Національна академія наук України за рішенням Кабінету Міністрів України може представляти Україну у міжнародних наукових організаціях (академічних об'єднаннях, фахових союзах, товариствах) як національний член і виконувати відповідні членські обов'язки, у тому числі фінансові – у межах видатків Державного бюджету України на забезпечення діяльності Національної академії наук України.

Правові засади міжнародного та міжнародно-технічного співробітни-

цтва НАН України визначено також у статутних актах Академії. Так, пунктом 1.14 Статуту Національної академії наук України з метою вирішення питань статутної діяльності Академії передбачена можливість здійснювати взаємодію із міжнародними науковими організаціями і науковими центрами інших держав [4]. Також підпунктом 2.1.8 Статуту НАН України визначено завдання, яке деталізує загальну можливість міжнародної співпраці наукової організації. Зокрема, одним із ключових завдань НАН України є забезпечення постійної участі наукових установ та організацій НАН України у міжнародному науковому і науково-технічному співробітництві шляхом всебічного вивчення та впровадження в Україні корисного зарубіжного досвіду, розвиток співпраці на основі угод НАН України та її наукових установ з міжнародними й зарубіжними академіями наук, науковими товариствами і установами, делегування її представників до міжнародних наукових рад, комісій й інших міжнародних консультативних органів, створення спільних лабораторій, надання додаткової підтримки виданню наукових праць вітчизняних вчених в Україні та за кордоном іноземними мовами, забезпечення належного захисту і реалізації прав вітчизняних вчених на створені ними об'єкти інтелектуальної власності.

У підпункті 2.2.6 Статуту НАН України закріплено низку повноважень Академії, необхідних для виконання наведеного завдання, зокрема НАН України здійснює міжнародне наукове та науково-технічне співробітництво, бере участь у виконанні міжнародних науково-технічних програм і проектів, в організації та проведенні міжнародних симпозіумів й інших заходів, укладає угоди з іноземними організаціями, за рішенням Кабінету Міністрів України представляє Україну у міжнародних наукових організаціях (академічних об'єднаннях, фахових спілках, това-

риствах) як їх національний член і виконує відповідні членські обов'язки, у тому числі фінансові, у межах видатків Державного бюджету України на забезпечення діяльності НАН України.

Окрім міжнародної наукової та науково-технічної співпраці безпосередньо НАН України, можливості міжнародного наукового співробітництва передбачені в статутних документах наукових установ НАН України. Серед типових статутних повноважень наукової установи передбачено такі, що дають можливість забезпечувати наукову та науково-технічну співпрацю на цьому рівні. Зокрема, пунктом 2.2 Основних принципів організації та діяльності наукової установи НАН України передбачено, що наукова установа НАН України має окремі організаційно-правові можливості у сфері міжнародної співпраці, зокрема: 1) вивчає, аналізує та узагальнює досягнення світової науки за відповідним напрямом і визначає можливості їх використання в усіх сферах суспільного життя, бере участь у розробці й реалізації міжнародних програм і проектів; 2) бере участь у конкурсах наукових проектів, науково-технічних розробок і конкурсах на отримання грантів, у тому числі міжнародних конкурсах, за результатами конкурсів забезпечує виконання відповідних робіт і заходів; 3) укладає угоди і договори про наукове та науково-технічне співробітництво з організаціями і юридичними особами, в тому числі іноземними й міжнародними, бере участь у виконанні міжнародних наукових та науково-технічних програм і проектів в порядку, встановленому законодавством; 4) бере участь у діяльності наукових товариств, асоціацій, спілок і союзів, в тому числі іноземних та міжнародних, на правах їх членів, веде інші форми спільної діяльності відповідно до законодавства України [5].

На підтвердження наведених норм, які забезпечують можливість

здійснення міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва, варто навести ряд фактів, що свідчать про реалізацію наведених правових можливостей. На даний час НАН України бере активну участь у виконанні міждержавних та міжурядових договорів у науковій та науково-технічній сфері, а також договорів, у яких ці питання є елементом більш широких зобов'язань та сфер співробітництва. Такі договори укладені Україною, значною мірою її Урядом, з більшістю найбільш розвинутих держав, і їх виконання забезпечується за участю НАН України. До того ж Академія представляє нашу державу у близько 40 міжнародних організаціях, зокрема у Міжнародній раді і питань науки (ICSU), Міжнародній асоціації академії наук (МАН), Міжнародному союзу академії гуманітарних та соціальних наук (IUA), Всеєвропейській федерації академії наук (ALLEA), Міжнародному комітеті з космічних досліджень (COSPAR). Разом з тим, провідні установи НАН України беруть активну участь у діяльності міжнародних наукових об'єднань та центрів: Міжнародному інституті прикладного системного аналізу (IIASA), Європейської організації ядерних досліджень (CERN), Об'єднаному інституті ядерних досліджень (ОІЯД), Європейській науковій асоціації геофізичних досліджень (EISCAT), Міжнародній лабораторії сильних магнітних полів та низьких температур (ILHFLT), численних наукових фахових союзів тощо.

Загальна кількість договорів про наукове та науково-технічне співробітництво, укладених безпосередньо НАН України з науковими центрами понад 50 держав, на даний час становить 129. Ці договори за своїм змістом стосуються, насамперед, питань спільного виконання наукових досліджень, видання їх результатів, проведення конференцій, забезпечення обміну науковою інформацією, вченими, створення

спільних лабораторій, центрів. Практика укладання таких договорів хоча й розпочалася ще до здобуття Україною незалежності, однак особливого розвитку набула після 1991 р. Наприклад у 2017 році НАН України було укладено сім нових угод про співробітництво: Угода про співробітництво між корпорацією Сянчу Енерджі Девелопмент Груп КНР та Національною академією наук України, Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво в галузі науки та інновацій між НАН України і Департаментом науки і технологій провінції Чжецзян КНР, Меморандум про співробітництво між НАН України та Науково-технологічним бюро м. Нінбо (провінція Чжецзян КНР), Меморандум про взаєморозуміння між НАН України і Харбінським інженерним університетом КНР, Угода про науково-технічне співробітництво між НАН України та Академією наук провінції Шаньдун, Рамкова угода про всебічне співробітництво між Національною академією наук України та Академією наук провінції Гуандун, Меморандум про взаєморозуміння між НАН України та Німецьким дослідним товариством.

Окрім того, станом на 2018 рік діють близько 600 прямих угод і договорів, укладених установами НАН України із іноземними партнерами. При цьому 50 % укладених угод припадає на установи НАН із секції фізико-технічних і математичних наук, 34 % угод укладено установами НАН секції хімічних і біологічних наук, 16 % угод про міжнародне співробітництво припадає на установи секції суспільних і гуманітарних наук [6, с. 45].

Саме на таких правових та організаційних засадах міжнародне співробітництво НАН України останнім часом набуває дедалі більшого розвитку. Зростає його роль у здійсненні вченими Академії наукових досліджень у всіх галузях наук, реалізації державних і академічних цільових програм. Важливого значен-

ня воно набуває також у питаннях практичного застосування та комерціалізації результатів досліджень. При цьому конкурсні засади та програмно-цільовий підхід до організації досліджень, що загалом застосовуються в Академії протягом останнього десятиріччя, поширюються й на міжнародну наукову співпрацю. Щорічно в Академії в рамках укладених договорів з науковими центрами інших держав виконується понад 300 проектів, які формуються переважно на конкурсних засадах. Відповідно до спільних угод, домовленостей постійно розпочинаються нові та набувають ново-го формату раніше запроваджені конкурси наукових проектів, фінансова підтримка яких здійснюється НАН України на паритетних умовах з партнерськими організаціями з інших держав.

Позитивну роль у розвитку зв'язків Академії, її представників з іноземними науковими установами свого часу відіграли різноманітні міжнародні та зарубіжні фонди, зокрема, Дж. Сороса, О. Гумбольдта, Німецького дослідницького товариства, Американської служби академічних обмінів тощо, які виділили чималі кошти для практичного здійснення такого співробітництва.

Слід також зазначити, що спільні проекти з академіями наук та науковими центрами країн Європи закладають підґрунтя для тіснішої взаємодії з Європейським Союзом, що передбачено планом спільних дій на шляху європейської інтеграції України. Так, за підтримки національного контактного пункту з міжнародного співробітництва, який то діє при представництві України при ЄС, було налагоджено постійний інформаційний та консультативний обмін з метою розширення та поглиблення взаємодії з різноманітними європейськими програмами. Загалом з науковими центрами держав ЄС Академією вже укладено понад 30 угод про співробітництво.

Одним із ключових напрямів міжнародного співробітництва НАН

України залишається інтеграція її вчених і установ до Європейського дослідного простору. Наприклад, підписаний у 2017 році Меморандум про взаєморозуміння між НАН України та Німецьким дослідним товариством передбачає оголошення конкурсу спільних проєктів із паритетним фінансуванням. Разом з тим, базовою платформою для наукової та науково-технічної співпраці НАН України із Європейським Союзом на сьогодні є рамкова програма ЄС із досліджень та інновацій «Горизонт 2020».

15 липня 2015 р. Верховна Рада України ратифікувала угоду (у формі обміну нотами) з Європейським Союзом про відновлення дії Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво [7].

Як зазначено в пояснювальній записці до законопроекту, ратифікація угоди створить сприятливі умови для встановлення партнерських відносин між Україною та ЄС у сфері науки і технологій, створить належні умови для ефективного використання науково-технічного потенціалу сторін і захисту прав інтелектуальної власності. Положеннями угоди передбачено створення правової основи для співробітництва у сфері наукових досліджень та технологічних досліджень, дає можливість розширення та зміцнення співробітництва в галузях, що становлять спільний інтерес.

Угоду з Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво підписали у Копенгагені (Данія) у липні 2002 року, після чого термін її дії кілька разів продовжували. Угода (у формі обміну нотами) про відновлення дії науково-технологічного співробітництва була підписана у Брюсселі (Бельгія) 3 березня 2014 р.

У липні 2014 року на саміті Україна-ЄС в Гаазі було схвалено план дій із поглиблення наукового і технологічного співробітництва між Україною та ЄС.

Таке співробітництво включає наступні види діяльності:

1) участь українських організацій у проєктах Співтовариства у сферах спільної діяльності та, відповідно, участь організацій, створених у Співтоваристві, в українських проєктах в цих сферах. Така участь має регламентуватися чинним законодавством Сторін. У проєктах можуть також брати участь наукові та технологічні організації Сторін; проєкти можуть також здійснюватися із залученням агентств і офіційних органів Сторін;

2) вільний доступ та спільне використання дослідницького обладнання, включаючи установки та об'єкти для проведення моніторингу, спостереження та експериментів, а також збору даних, що стосуються спільної діяльності;

3) візити та обмін науковими, технічними та іншими кадрами з метою участі в семінарах, симпозіумах і робочих нарадах, які мають відношення до спільної діяльності в рамках цієї Угоди;

4) обмін інформацією про практику, законодавство і програми, які стосуються співробітництва в рамках цієї Угоди;

5) інші дії, які можуть взаємно визначатися Сторонами у відповідності з політикою та програмами Сторін.

Як зазначено в Угоді з Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво, спільні дослідницькі проєкти відповідно до цієї Угоди здійснюються лише після того, як учасники проєкту затвердять спільний план розпорядження технологіями.

15 липня 2015 р. Верховною Радою України був ухвалений закон про ратифікацію Угоди між Україною та Європейським Союзом про участь України в програмі ЄС «Горизонт 2020» (2014-2020) [8]. Угода була підписана 20 березня 2015 р. в Києві. Асоційована участь України в програмі «Горизонт 2020» дозволила розширити можливості участі украї-

нських науково-дослідних організацій та університетів у сфері європейських наукових досліджень, сприятиме всебічному розвитку партнерських взаємовідносин між Україною та ЄС. Статус асоційованого члена рамкової програми значно розширив можливості щодо участі в програмі, зокрема, збільшився доступ до фінансових інструментів, а також Україна отримала можливість впливати на формування змісту програми. Відповідно до ст. 2 Угоди про участь України у програмі Європейського Союзу Горизонт 2020, юридичні особи України беруть участь у непрямих заходах Програми, у діяльності освітніх та інноваційних товариств, у діяльності Об'єднаного дослідницького центру на тих же умовах, що застосовуються до юридичних осіб держав-членів Європейського Союзу. При цьому представникам України дозволяється брати участь у якості спостерігачів в комітеті, відповідальному за моніторинг імплементації Програми за напрямками, які стосуються України. Представники України беруть участь у роботі Ради правління Об'єднаного дослідницького центру відповідно до Регламенту роботи Ради правління Об'єднаного дослідницького центру.

Як відомо, «Горизонт 2020» – це найбільша Рамкова програма Європейського Союзу з досліджень та інновацій. Участь у цій програмі дає можливість науковцям, дослідникам, представникам малого та середнього підприємства, здійснювати передові дослідження, реалізувати інноваційні ідеї, робити внесок не лише у розвиток економіки своєї країни, але й у створення кращого майбутнього планети. Участь України в програмі сприяє інтеграції в європейське наукове співтовариство, розширенню міжнародного науково-технічного співробітництва.

«Горизонт 2020» є програмою «відкритою для всього світу» та пропонує великі перспективи як для учасників з країн-членів ЄС, асоційованих країн, так і для дослідників,

університетів, науково-дослідних організацій, компаній, неурядових організацій з інших країн світу. Пріоритетами програми «Горизонт 2020» є сприяння фундаментальним науковим дослідженням, підвищення конкурентоспроможності виробництва, розвиток ІКТ, нанотехнологій, нового матеріалознавства, біотехнологій та космічної галузі, а також пошук відповідей на найбільш гострі соціальні виклики в сфері охорони здоров'я, екології та демографії.

Відповідно до наказу Міністерства освіти та науки України від 13 березня 2015 р. «Деякі питання функціонування мережі національних та регіональних пунктів рамкової програми ЄС з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» було утворено перелік національних та регіональних пунктів програми за тематичними напрямками. При цьому 9 національних контактних пунктів програми було утворено на базі установ НАН України.

Станом на початок 2018 року кількість проектів, які виконують установи НАН України у рамках платформи з досліджень та інновацій «Горизонт 2020» становить 25, при чому чотири з них було розпочато у 2017 році. Серед таких проектів варто відзначити проект AERO-UA, один із найбільших як за обсягом фінансування, так і за кількістю учасників координаційно-підтримувальних проектів програми «Горизонт 2020», в яких бере участь Україна, разом із вітчизняними підприємствами залучено п'ять інститутів НАН України. Важливо, що цей проект орієнтовно виключно на Україну та формування її зв'язків із ЄС, а підтримку роботі консорціуму надають такі світові лідери авіабудування, як Airbus і DLR, а також EADS (Європейський авіакосмічний і оборонний концерн). В рамках проекту ERA-PLANET, учасниками якого є фахівці 35 установ з 11 країн світу, із 2017 року започатковано цільову програму НАН України з аерокосмічних спостережень довкіл-

ля як національний сегмент цього проекту програми «Горизонт 2020».

Іншим успішним прикладом реалізації проектів у рамках європейської платформи з досліджень та інновацій є розширення співпраці українських учених із європейськими колегами в галузі ядерних досліджень та керованого термоядерного синтезу. Такій співпраці сприяло укладання у 2016 році Угоди з Європейським співтовариством атомної енергії про наукову та науково-технічну співпрацю та асоційовану участь України у Програмі Наукових досліджень та навчання «ЄВРОАТОМ», комплементарній програмі «Горизонт 2020» [9, с. 24].

Важливою подією на шляху інтегрування до Європейського дослідницького простору стало підписання у 2016 році Рамкової Угоди між Генеральним директором Об'єднаного дослідницького центру (JRC) Європейської Комісії і НАН України про підтримку дослідницької діяльності. Відповідно до цієї Угоди науковці НАН України можуть використовувати потужну науково-технічну інфраструктуру JRC, а це шість наукових центрів та 42 дослідницькі лабораторії, для виконання власних або спільних досліджень. Угода стала також основою для співпраці між JRC та НАН України у межах Стратегії Європейського Союзу для Дунайського регіону, з питань спеціалізації і ядерної та продовольчої безпеки.

Упродовж багатьох років НАН України бере активну участь у програмах ЮНЕСКО. Три з 14 кафедр ЮНЕСКО в Україні діють в академічних установах. Розвивається плідне співробітництво в рамках Міжурядової океанографічної комісії ЮНЕСКО, за Програмою ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (Національний комітет України за цією Програмою утворено ще у 1973 р.). У липні 2017 року Кабінетом Міністрів України було схвалено проект Угоди між Урядом України та Організацією Об'єднаних Націй з

питань освіти, науки і культури (ЮНЕСКО) про створення на базі Національного центру «Мала академія наук України» Центру другої категорії ЮНЕСКО. Таку угоду підписано у грудні, а дещо раніше – 13 жовтня 2017 р., Виконавча рада ЮНЕСКО одноголосно підтримала це рішення. Такий статус ЮНЕСКО надає організаціям, які довели свою культурну та інтелектуальну цінність для світу, можуть передати свій досвід завдяки системі роботи, якості і глибині наукових досліджень. Тепер Мала академія наук України під егідою ЮНЕСКО допомагатиме іншим країнам світу розвивати наукову творчість, залучаючи до неї здібну молодь [10, с.45].

Значною подією, яка нещодавно відбулася у рамках міжнародної співпраці НАН України із програмами ЮНЕСКО, став IV Всесвітній конгрес біосферних резерватів «Нове бачення для десятиріччя 2016-2025: Біосферні резервати ЮНЕСКО для сталого розвитку», що відбувся у м. Ліма, Республіка Перу у 2016 році. За підсумками Конгресу ухвалено Лімську декларацію та відповідний План дій, де викладено керівні принципи функціонування біосферних резерватів ЮНЕСКО на період 2016-2025 років з урахуванням підготовлених НАН України робочих матеріалів та пропозицій [11, с. 24].

У 2017 році члени Національного комітету України із програми ЮНЕСКО «Людина і біосфера» (МАБ) при НАН України координували роботу з підготовки доповідей на зауваження Дорадчого комітету для біосферних резерватів щодо періодичного огляду ряду українських біосферних резерватів ЮНЕСКО. При цьому періодичні звіти біосферних резерватів «Асканія-Нова», Карпатського, Шацького та транскордонного румуно-українського резервату «Дельта Дунаю» схвалено Міжнародною координаційною радою з програми ЮНЕСКО МАБ. Таким чином, на-

звані резервати визнано такими, що відповідають критеріям Всесвітньої мережі біосферних резерватів ЮНЕСКО та підтверджують своє право перебувати у складі згаданої мережі. Також у 2017 році НАН України було опрацьовано, погоджено і надіслано до Секретаріату програми МАБ номінацій ну форму нового транскордонного українсько-польського біосферного резервату ЮНЕСКО «Розточчя» [12, с. 28-29].

Ще одним напрямом міжнародної співпраці Академії є її участь у програмі НАТО «Наука заради миру і безпеки». На сьогодні вчені НАН України виконують 25 багаторічних проектів, серед результатів яких створення суперселективного сорбенту для нейтралізації хімічних, біологічних, радіологічних та ядерних матеріалів; розроблення сучасних електрохімічних наносенсорів для виявлення токсичних іонів тощо.

Прикладом успішного міжнародного співробітництва НАН України є також співпраця із Міжнародним інститутом прикладного системного аналізу (IIASA). Так, у 2016 році було успішно завершено чотирирічний спільний проект, в ході якого фахівці шести академічних установ розробили методичну базу стратегічного планування та ухвалення оптимальних рішень у галузі сталого керування безпечним використанням продовольчих, водних та енергетичних ресурсів України у глобальному контексті. За участі партнерів із IIASA розроблено сценарії змін, впливів і загроз, а також запропоновано оптимальні стратегії розвитку господарства в умовах прогнозованих глобальних кліматичних та екологічних змін на регіональному рівні.

Окремою сферою міжнародної наукової співпраці НАН України є співпраця із науковими установами інших держав у межах міжнародних об'єднань таких академічних установ. Із 90-х років ХХ сторіччя процес утворення таких об'єднань відбувається в руслі активізації світо-

вих глобалізацій цих тенденцій. У 1993 році була заснована міжакадемічна група з міжнародних проблем (IAP). Сучасні інтеграційні процеси в академічному середовищі Європи розпочалися теж 20 років тому. Першим кроком стало утворення у 1993 році Міжнародної асоціації академії наук (МАН). Ініціатором заснування МАН була Національна академія наук України. Роком пізніше утворилася Федерація європейських наукових академії - All European Academies (ALLEA), яка в наш час об'єднує 57 академії з понад 40 держав. До складу ALLEA входять також п'ять національних наукових академії, що є членами МАН – академії Білорусі, Вірменії, Грузії, Молдови, Росії, України [13, с. 296-297].

Міжнародна асоціація академії наук була заснована як міжнародна неурядова організація з метою об'єднання зусиль академії наук для вирішення, на багатосторонній основі, найважливіших наукових проблем, збереження зв'язків, що історично склалися, та розвитку нових творчих зв'язків між ученими. Установчі збори асоціації відбулися в Києві 23 вересня 1993 року. Членами МАН стали академії наук дванадцяти держав СНД: Азербайджану, Білорусі, Вірменії, Грузії, Казахстану, Киргизстану, Молдови, Росії, Таджикистану, Туркменистану, Узбекистану та України, а також Академії наук В'єтнаму, Словаччини та Чехії (дві останні – як спостерігачі). У 1994 році Указом Президента України асоціація отримала офіційне визнання, її штаб-квартира розміщена в Києві. З часу заснування до травня 2017 р. повноваження президента МАН здійснював президент НАН України академік Б. Є. Патон.

У 1996 році у МАН засновано інститут асоційованих членів. На цей час у діяльності МАН беруть участь сім асоційованих членів: Об'єднаний інститут ядерних досліджень (Російська Федерація) – з

1997 р.; Російський гуманітарний науковий фонд та Російський фонд фундаментальних досліджень – з 1999 р.; Московський фізико-технічний інститут (державний університет) – з 2000 р.; Білоруський республіканський фонд фундаментальних досліджень – з 2000 р.; Московський державний університет імені М.В. Ломоносова – з 2002 р.; Національний дослідницький центр «Курчатовський інститут» – з 2009 р.

При МААН діють 13 наукових рад: Наукова рада з нових матеріалів (утворена у 1995 р.); Об'єднана наукова рада з фундаментальних географічних проблем (1996 р.); Рада директорів бібліотек та інформаційних центрів національних академій наук (1996 р.); Консультативна рада з питань охорони інтелектуальної власності та передачі технологій (1997 р.); Міжнародний координаційний комітет з обчислювальної математики (1997 р.); Міжнародна рада програми країн СНД «Сучасні проблеми радіобіології: наука та практика» (2001 р.); Рада фізіологічних товариств держав СНД (2003 р.); Міжнародна асоціація інститутів історії країн СНД (2005 р.); Рада з книговидання (2006 р.); Наукова рада з наукознавства (2009 р.); Рада ботанічних садів держав СНД (2012 р.); Наукова рада з проблем функціональних матеріалів електронної техніки (2012 р.); Наукова рада з проблем біомедицини і біотехнологій (2013 р.).

Серед цілей МААН з часу створення є не лише відновлення та розвиток наукового потенціалу, і насамперед, фундаментальної науки в академіях наук-членах Асоціації, але і сприяння наданню в науковій сфері ефективного підтримки та допомоги з боку державних органів, інтеграції науки та освіти, підготовці наукових кадрів, створенню належних умов для використання наукових досягнень і збільшення внеску науки у соціально-економічний розвиток держав, академії наук яких входять до складу МААН. Для досягнення

зазначених цілей замало лише зусиль та ресурсів академій наук та Асоціації в цілому. Саме тому МААН прагне підтримувати конструктивний діалог з владними структурами для зміцнення взаємодії з ними в країнах-учасницях організації. У 1995 р. з ініціативи МААН Рада голів держав СНД прийняла рішення «Про узгоджені заходи щодо відтворення та збереження загального наукового простору в рамках СНД», а керівниками урядів країн СНД було підписано «Угоду про створення загального науково-технологічного простору держав-учасниць Співдружності». У цій Угоді містяться положення, що визначають функції та місце МААН з питань практичного створення такого простору.

Важливим напрямком діяльності МААН було розгортання в академіях наук, які входять до Асоціації, роботи зі створення законодавчої бази, необхідної для збереження та розвитку наукової сфери. У 2007 р. Постановою Ради Міжпарламентської асамблеї СНД Асоціації надано статус спостерігача при Міжпарламентській асамблеї, що є визнанням заслуг МААН у законотворчості та надає хорошу можливість впливати на прийняття Міжпарламентською асамблеєю модельних законів у науковій та науково-технічній сферах діяльності держав.

МААН є непересічним механізмом міжнародного наукового співробітництва та авторитетною міжнародною організацією. У 2003 році Асоціація отримала визнання ЮНЕСКО: на сесії Виконавчої ради цієї організації в Парижі було прийнято рішення про включення МААН до числа організацій, з якими ЮНЕСКО підтримує робочі стосунки. У 2012 році ці відносини набули статусу консультативного партнерства. Обидва означені статуси відносяться до вищої для ЮНЕСКО категорії взаємин.

Важливою подією в житті МААН був Міжнародний симпозіум

«Взаємодія урядів і національних наукових товариств з міжнародними організаціями з метою розвитку та застосування наукових знань», який проводився в Києві в жовтні 2015 року під егідою МААН спільно з ЮНЕСКО та іншими організаціями. На цьому представницькому форумі обговорювались проблеми, пов'язані з реформуванням науково-технічної сфери та академій наук – членів МААН, та були намічені кроки з подальшої взаємодії академій наук – членів МААН.

28 вересня 2016 року у Мінську відбулося чергове засідання Міжнародної асоціації академій наук, на якому було виголошено звітну доповідь Б. Є. Патона «Про основні підсумки діяльності МААН у 2011-2016 роках», а також оприлюднено звернення Б. Є. Патона до членів Ради МААН про складання ним повноважень голови організації.

Постановою Ради МААН від 25 травня 2017 р. новим керівником організації було обрано Голову Президії НАН Білорусі В. Г. Гусакова. Така зміна керівництва в організації зумовила і необхідність зміни базової академії для МААН. Відповідно до рішення Президії НАН Білорусії від 9 серпня 2017 р. організаційно-методичне забезпечення діяльності МААН покладено на апарат НАН Білорусі. У 2017 році під час візиту офіційної делегації НАН України до Білорусі було обговорено передання НАН Білорусі поточної та архівної документації Міжнародної асоціації академій наук, налагодження роботи МААН на базі НАН Білорусі, перспективи розвитку МААН [14, с. 34].

Окрім участі у наукових та науково-дослідних проектах міжнародних організацій, НАН України активно здійснює міжнародну двосторонню співпрацю. В цьому аспекті необхідно зазначити про досвід науково-технічного співробітництва з установами та організаціями Китайської Народної Республіки, насамперед у напрямі комерціалізації науково-технічних розробок та технологій,

створених ученим Академії. До прикладу – у 2016 році НАН України було укладено Угоду про співробітництво із Народним урядом провінції Цзілінь, Цзілінським університетом (КНР), яка передбачала створення на базі цього університету Міжнародного наукового центру з розвитку фундаментальних і прикладних досліджень і сучасних технологій. Відповідно до умов такої угоди фінансування діяльності центру здійснює китайська сторона, при цьому створена наукова установа отримає найсучасніше обладнання для дослідження у галузях матеріалознавства, фізики твердого тіла, радіоелектроніки, низьких температур, магнетизму тощо. Роботою центру керуватиме Наукова рада, створена на паритетних засадах [15, с. 25]. Активними учасниками українсько-китайського наукового співробітництва із українського боку є Інститут математики, Міжнародний навчально-науковий центр інформаційних технологій та систем, Інститут проблем реєстрації інформації, Інститут проблем матеріалознавства ім. І. М. Францевича, Інститут геологічних наук, Інститут біохімії ім. О. В. Палладіна, Інститут кібернетики ім. В. М. Глушкова, За ініціативою Інститут електрозварювання ім. Є. О. Патона у 2011 році було створено Китайсько-український інститут зварювання (КУІЗ), що стало предметом окремого пункту Міждержавної угоди між КНР і Україною про економічне та науково-технічне співробітництво, підписаної під час державного візиту в Україну глави КНР. Плани роботи КУІЗ передбачають створення кількох спільних виробництв із виготовлення устаткування для обробки та модифікації поверхонь, порошкових дротів, обладнання для зварювання живих тканин [16, с. 28].

Протягом 2017 року НАН України відвідали офіційні делегації двох провінцій КНР, а також кількох міст і наукових та науково-технічних асоціацій. Із Академією наук провін-

ції Шаньдун досягнуто домовленості про заснування Україно-китайського інституту передових технологій, який має виконувати координаційні функції в частині погодження форм співпраці, механізмів фінансування спільних проектів та охорони прав інтелектуальної власності. Подібний центр заплановано заснувати й у провінції Гуандун, де представники семи інститутів НАН України взяли участь у роботі Міжнародного науково-технічного інноваційного форуму ат інноваційної виставки науково-технічних досягнень. За результатами одного з таких візитів Національна академія наук України та Департамент науки і техніки провінції Чжецзян підписали Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво у галузі науки та інновацій, спрямований на поглиблення та розширення наявних зв'язків [17, с. 34].

Науковці НАН України тісно співпрацюють з колегами із країн близького зарубіжжя. Так у 2016 році було запроваджено нову форму співпраці НАН України та Польської академії наук – стажування молодих українських науковців у наукових установах ПАН, яка здійснюється відповідно до Протоколу до Угоди про наукове співробітництво між вказаними Установами. У 2016 році 17 молодих українських науковців мали можливість пройти місячне стажування, у 2017 році ПАН прийняла на стажування у своїх інститутах 20 українських вчених.

Також у 2017 році було удосконалено організаційні питання двосторонньої науково-технічної співпраці із іншими країнами, а саме підписано оновлену Угоду про наукове співробітництво між Національною академією наук України та Національною академією наук Білорусі, підписано Угоду про співробітництво між НАН України та Націо-

нальною академією наук Азербайджану.

Поряд із викладеними правовими та організаційними засадами здійснення міжнародного наукового та науково-технічного співробітництва НАН України слід звернути увагу на низку проблем, які виникають у таких процесах.

Як відзначив віце-президент НАН України А. Г. Загородній, проекти з обміну персоналом закладають основу для «відтоку мізків» з України, оскільки принципи їх фінансування в поєднанні із внутрішніми регуляторними чинниками в галузі трудової міграції не лише не дозволяють повноцінний обмін науковцями, а й обмежують належний розподіл фінансування проектів, тобто перешкоджають рівноправній співпраці із іноземними фахівцями [18, с. 29]. На сьогодні значна частина виграних проектів пов'язана не з дослідницько-інноваційними програмами, а стосується підвищення наукової мобільності, наприклад за програмою Марі Склодовської-Кюрі. З метою виправлення цієї ситуації НАН України розпочала підготовку пропозицій щодо ініціювання нової європейської міждисциплінарної платформи, спрямованої на збільшення ресурсу матеріалів найрізноманітнішого призначення та їх інженерно-технічних і біологічних застосувань [19, с. 25].

Іншою проблемою у сфері міжнародної співпраці НАН України є питання належної фінансової підтримки цієї сфери. В сьогоднішніх умовах Академія не завжди спроможна своєчасно і в повному обсязі сплачувати членські внески у численні міжнародні організації. Також Академія позбавлена можливості вільно та ефективно використовувати кошти від міжнародних грантів та контрактів через існуюче фінансове законодавство України.

Список використаних джерел

1. *Загородній А. Г.* Міжнародне співробітництво НАН України з європейськими дослідницькими структурами / А. Г. Загородній // Вісник Національної академії наук України. – 2016. – № 5. – С. 24 – 28.
2. *Загородній А. Г.* Міжнародне співробітництво НАН України: стан, проблеми, перспективи / А. Г. Загородній // Вісник Національної академії наук України. – 2015. – № 5. – С. 25 – 29.
3. *Національна академія наук України у 2016 році* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://files.nas.gov.ua/text/report/2016ua.pdf>
4. *Національна академія наук України у 2017 році* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/2017_review_UKR.pdf
5. *Основні принципи організації та діяльності наукової установи Національної академії наук України: затверджено Постановою Президії НАН України від 14.09.2016 року № 180.* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-160914-180-1.pdf>
6. *Правовий статус Національної академії наук України: історія та сучасність: До 95-річчя створення НАН України / монографія* [відп. ред. Академік НАН України Ю. С. Шемшученко]. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2013. – 720 с.
7. *Про затвердження Порядку реєстрації міжнародних науково-технічних програм і проєктів, що виконуються в рамках міжнародного науково-технічного співробітництва українськими вченими, а також грантів, що надаються в рамках такого співробітництва: Наказ Міністерства освіти і науки України від 20.11.2017 року № 1507* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z1564-17/paran13#n13>
8. *Про наукову і науково-технічну діяльність: Закон України від 26.11.2015 року № 848-VIII* // Офіційний вісник України. – 2016. – № 2. – Ст. 40.
9. *Статут Національної академії наук України (нова редакція), ухвалений Постановою Загальних зборів НАН України від 14.04.2016 року № 2* [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.nas.gov.ua/legaltexts/DocPublic/P-160414-2-1.pdf>
10. *Угода (у формі обміну нотами) між Україною та Європейським Союзом про відновлення дії Угоди між Україною та Європейським Співтовариством про наукове і технологічне співробітництво, ратифіковано Законом України від 15.07.2015 року* // Офіційний вісник України. – 2016. – № 27. – Ст. 1098.
11. *Угода між Україною та Європейським Союзом про участь України в програмі Європейського Союзу «Горизонт 2020» (2014-2020) – Рамкова програма з досліджень та інновацій, ратифіковано Законом України від 15.07.2015 року* // Офіційний вісник України. – 2015. – № 71. – Ст. 2081.
12. *Національна академія наук України у 2017 році.* – С. 28 – 29. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/2017_review_UKR.pdf
13. *Правовий статус Національної академії наук України: історія та сучасність: До 95-річчя створення НАН України / монографія* [відп. ред. Академік НАН України Ю. С. Шемшученко]. – К.: Вид-во «Юридична думка», 2013. – С. 296 – 297.
14. *Національна академія наук України у 2017 році.* – С. 34 [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/2017_review_UKR.pdf
15. *Національна академія наук України у 2016 році.* – С. 25. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://files.nas.gov.ua/text/report/2016ua.pdf>
16. *Загородній А. Г.* Міжнародне співробітництво НАН України: стан, проблеми, перспективи / А. Г. Загородній // Вісник Національної академії наук України. – 2015. – № 5. – С. 28.
17. *Національна академія наук України у 2017 році.* – С. 34. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/2017_review_UKR.pdf

18. *Загородній А. Г.* Міжнародне співробітництво НАН України: стан, проблеми, перспективи / А. Г. Загородній // Вісник Національної академії наук України. – 2015. – № 5. – С. 29.

19. *Загородній А. Г.* Міжнародне співробітництво НАН України з європейськими дослідницькими структурами / А. Г. Загородній // Вісник Національної академії наук України. – 2016. – № 5. – С. 25.

Скрипнюк О. В. Міжнародне наукове та міжнародно-технічне співробітництво НАН України: правові та організаційні аспекти.

В статті досліджуються правові та організаційні засади участі НАН України у міжнародному науковому та міжнародно-технічному співробітництві. Здійснено аналіз оновленого протягом останніх років національного законодавства, яке регулює розвиток науки та науково-технічної діяльності в Україні. Проаналізовані статутні документи НАН України та її наукових установ в частині забезпечення міжнародної наукової та міжнародної науково-технічної співпраці та її розвиток на дво та багатосторонній основі між науковими установами зарубіжних держав та в межах ЄС, міжнародними та європейськими континентальними науковими структурами. Особливої уваги заслуговує дослідження співробітництва НАН України із загальнокитайськими науковими центрами та регіональними академічними установами та університетами. Станом на 2018 рік реалізувалось близько 600 прямих угод і договорів, укладених НАН України та її науковими установами із іноземними партнерами, включаючи зарубіжні та міжнародні фонди. Одним із ключових напрямків міжнародного співробітництва є інтеграція вчених та наукових установ НАН України до європейського дослідницького простору на основі виконання плану дій із поглибленого наукового та технологічного співробітництва між Україною та ЄС від 2014 року та участі України в програмі ЄС «Горизонт 2020». Особливе місце в науковому співробітництві України відіграло ЮНЕСКО, НАТО, до недавнього часу також МААН. З часу заснування МААН і до травня 2017р. її незмінним керівником був Президент НАН України Б. Є. Патон.

Ключові слова: Україна, НАН України, міжнародні зв'язки, науково та науково-технічне співробітництво, законодавство, основні форми співробітництва, ЄС, НАТО, ЮНЕСКО.

Скрипнюк А. В. Международное научное и международно-техническое сотрудничество НАН Украины: правовые и организационные аспекты.

В статье исследуются правовые и организационные основы участия НАН Украины в международном научном и международно-техническом сотрудничестве. Осуществлен анализ обновленного в течении последних лет национального законодательства, регулирующего развитие науки и научно-технической деятельности в Украине. Проанализированы уставные документы НАН Украины и ее научных учреждений в части обеспечения международной научной и международно-научно-технического сотрудничества и его развитие на двух и многосторонней основе между научными учреждениями зарубежных государств и в пределах ЕС, международными и европейскими континентальными научными структурами. Особого внимания заслуживает исследование сотрудничества НАН Украины с общекитайскими научными центрами и региональными академическими учреждениями и университетами. По состоянию на 2018 реализовалось около 600 прямых соглашений и договоров, заключенных НАН Украины и ее научными учреждениями с иностранными партне-

рами, включаючи зарубіжні та міжнародні фонди. Одним із ключових напрямків міжнародного співробітництва є інтеграція учених та наукових установ НАН України в європейське дослідницьке середовище на основі виконання плану дій по углиболенню наукового та технологічного співробітництва між Україною та ЄС з 2014 р. та участь України в програмі ЄС «Горизонт 2020». Особливе місце в науковому співробітництві України займає ЮНЕСКО, НАТО, до недавнього часу також МААН. З моменту заснування МААН та до травня 2017 р. її постійним керівником був президент НАН України Б. Е. Патон.

Ключові слова: Україна, НАН України, міжнародні зв'язки, наукове та науково-технічне співробітництво, законодавство, основні форми співробітництва, ЄС, НАТО, ЮНЕСКО.

Skipnyuk O. International scientific and international technical cooperation of the National academy of sciences of Ukraine: legal and organizational aspects

The article investigates the legal and organizational principles of the participation of the National Academy of Sciences of Ukraine in international scientific and international technical cooperation. The analysis of the recent legislation on the development of science and scientific and technical activities in Ukraine has been carried out. The statutory documents of the National Academy of Sciences of Ukraine and its scientific institutions regarding the provision of international scientific and technical cooperation and its development on a bilateral and multilateral basis between scientific institutions of foreign states and within the EU, international and European continental scientific structures are analyzed. Particular attention deserves to the study of cooperation between the National Academy of Sciences of Ukraine and the general Chinese scientific centers and regional academic institutions and universities. As of 2018, about 600 direct agreements and agreements concluded by NAS of Ukraine and its scientific institutions with foreign partners, including foreign and international funds, were realized. One of the key areas of international cooperation is the integration of scientists and scientific institutions of the National Academy of Sciences of Ukraine into the European research area on the basis of the implementation of the Action Plan for Advanced Scientific and Technological Cooperation between Ukraine and the EU from 2014 and Ukraine's participation in the EU Horizon 2020 program. UNESCO, NATO, and until recently also the IAAS played a special place in the scientific cooperation of Ukraine. Since the foundation of the IAAS and until May 2017 its permanent leader was the President of the National Academy of Sciences B. Paton.

National Academy of Sciences of Ukraine is a member of the Federation of European scientific academies. Along with the positive achievements in the field of international scientific and international scientific and technical cooperation of the NAS of Ukraine is a "brain drain" from the system of the Academy abroad. A significant part of the winning international projects is not associated with the research and innovation programmes, and increasing academic mobility. A significant problem in the field of international cooperation of the NAS of Ukraine unsatisfactory financial support of this sphere. Academy is deprived of the opportunity to freely and effectively utilize funds from international grants and contracts through existing financial legislation.

Key words: Ukraine, National Academy of Sciences of Ukraine, international relations, scientific and scientific-technical cooperation, legislation, main forms of cooperation, EU, NATO, UNESCO.